

Zbigniew K. Zuziak*

OD ARCHITEKTURY DO URBANISTYKI I OD URBANISTYKI DO ARCHITEKTURY

Autor tego artykułu stawia pytania o źródła, tryby i szanse artystycznej ekspresji w budowaniu formy urbanistycznej w świetle badań nad przykładami dobrej praktyki w zakresie rewitalizacji europejskich metropolii i marketingu urbanistycznego. Następnie konfrontuje te spostrzeżenia z pytaniami na temat możliwości stosowania gier symulacyjnych w wyjaśnianiu decyzyjnych mechanizmów tego procesu.

Słowa kluczowe: forma architektoniczno-urbanistyczna, ekspresja formy, wielkoskalarny projekt urbanistyczny, gry symulacyjne w urbanistyce, rewitalizacja urbanistyczna

Problem ekspresji formy w urbanistyce

W traktatach o sztuce budowania miast podkreśla się znaczący wpływ mocnej formy architektonicznej na strukturę urbanistyczną. Na zależność tę można spojrzeć jako na „ścieżkę decyzyjną”, którą nazywam tu umownie: „od architektury do urbanistyki”, co oznacza, że interesuje nas, w jaki sposób „mocne decyzje” architektoniczne budują formę urbanistyczną.

Ale w relacjach między architekturą i urbanistyką istotne jest również przejście tą samą ścieżką, ale w drugą stronę: „od urbanistyki do architektury”. To oznacza, że budowanie formy architektonicznej uwzględnia – a właściwie: powinno uwzględniać – bogaty zbiór przesłanek dotyczących zmian w strukturze miasta w myśl zasad obowiązujących w urbanistyce. Jednak rzecz w tym, że w dzisiejszej urbanistyce zasady te zostały rozmyte i zubożone. W praktyce, coraz częściej są one nadmiernie zredukowane do aspektów proceduralnych i przesłanek ekonomicznych – zwykle dostrajanych do haseł liberalnej ideologii.

Dopiero wielokrotne i twórcze przedzieranie się tam i z powrotem po najeżonej pułapkami „drodze

między architekturą i urbanistyką” przybliża do sytuacji, w której urbanistyka nabiera cech „sztuki budowania miast”, a projektowanie i planowanie urbanistyczne planowaniem i projektowaniem architektury miasta. Stwierdzenie to można przenieść na grunt teorii budowy formy urbanistycznej w postaci dwóch zdań wyrażających łącznie pewien typ sprzężenia zwrotnego. Pierwsze odnosi się do wpływu architektury na urbanistykę i wyraża że: *Jakość formy architektonicznej należy do czynników wpływających najmocniej na estetyczne walory przestrzeni miejskiej.* Zdanie drugie, dotyczące znaczenia urbanistyki w interpretowaniu formy architektonicznej, jest już może mniej oczywiste chociaż bynajmniej nie odkrywcz. To pogląd, że: *Dopiero w kontekście zagadnień urbanistycznych, odczytanie ekspresji formy architektonicznej „odślania” wartości dodane nadające architekturze głębszy sens.*

W tych wzajemnych relacjach otwiera się przestrzeń dialogu między autonomicznymi formami obiektów architektury a formalnymi wyznacznikami i strukturalnymi odniesieniami, które czekają na od-

* Zbigniew K. Zuziak, prof. dr hab. inż. arch., Wydział Architektury, Politechnika Krakowska, Instytut Projektowania Miast i Regionów.

czytanie w umownie definiowanym kontekście. To sprzężenie zwrotne można analizować pod kątem różnych aspektów budowania formy architektoniczno-urbanistycznej. Tu interesuje nas przede wszystkim *problem ekspresji* sformułowany jako: *uwarunkowania i współzależności, dzięki którym zbiór architektonicznych środków wyrazu użytych w danym projekcie urbanistycznych pozwala na uzyskanie efektu estetycznego czytelnego w układzie urbanistycznym i to w skali wykraczającej znacząco poza zasięg danego projektu*. Innymi słowy, interesują nas te, spośród kategorii wymienionych w tytule, współzależności, dzięki którym w skali urbanistycznej powstaje „artystyczny efekt zewnętrzny” (*artistic externality in urbanistic scale*). Termin ten można traktować jako wyraz swojej analogii do podejmowanego przez ekonomię, a wprowadzanego również do teorii urbanistyki problemu efektów zewnętrznych. Za takim postawieniem sprawy przemawia fakt, że przeszczepiane na grunt urbanistyki pojęcie efektu zewnętrznego (*externality*) [1], związane z terminem *korzyści zewnętrzne*, należy do fundamentalnych konceptów wyjaśniających mechanizmy zmian jakości środowiska miejskiego i regulowania tych zmian w kontekście idei sprawiedliwości – również w takim ujęciu, w jakim odnosi się ona do teorii równoważenia rozwoju.

Ekspresja to pojęcie, które w rozważaniach na temat budowy może się okazać pomocne w zrozumieniu kompozycyjnych współzależności między formą architektoniczną i urbanistyczną. Tak przynajmniej było wówczas, gdy relacje między architekturą i urbanistyką wyznaczały klasyczne reguły kompozycji. Do pewnego stopnia stan ten można było obserwować jeszcze w czasach modernizmu. Aby reguły te obowiązywały, musi istnieć podmiot – a właściwie układ podmiotowy – mający odpowiednio mocny potencjał, czyli władzę, środki materialne oraz wiedzę, kulturę i talent. Historia architektury i urbanistyki wskazuje, że taki układ podmiotowy powstawał

na linii: światły mecenas – utalentowany projektant. W czasach modernizmu, w miastach europejskich podobny układ powstawał dzięki mocnej i socjalizującej polityce państwa, która dla ówczesnych „tytanów architektury i urbanistyki” tworzyła odpowiednie warunki działania.

A jak jest dzisiaj, kiedy warunki projektowania zdominowane są przez ostrą grę rynkową, nadmierne indywidualizm, pęd do oryginalności za wszelką cenę i agresywne zaznaczanie własnej pozycji? Na domiar złego pozycja władzy publicznej w stosunku do inwestora prywatnego staje się coraz słabsza, a kultura architektoniczna degraduje się pod wpływem zalewu przeciętności bądź przejawów ekstrawagancji, która coraz częściej narusza poczucie dobrego smaku. Degradacja ta dotyczy zwłaszcza tego rodzaju *architektury komercyjnej*, o której Dariusz Kozłowski pisze, że: *Cechą główną takich rzeczy architektonicznych jest schlebianie gustom nieprzygotowanych odbiorców; być może także ekspresja własnych upodobań*. Dalej, nawiązując do mitu o Orfeuszu, dodaje sarkastycznie, z żalem: *Architektami ochoczo zajmującymi się architekturą komercyjną nie chcą zająć się piekielne psy* [2].

Czy w tej sytuacji można jeszcze mówić o urbanistyce jako o sztuce kształtowania przestrzeni w skali układu miejskiego? Czy pojedyncze udane, a nawet wybitne, realizacje architektoniczne mogą być traktowane jako rozwiązanie, które mają szansę pozytywnie oddziaływać na jakość przestrzeni urbanistycznej w większej skali? Czy zasady kompozycyjne, wyrażane w niektórych klasycyzujących postulatach założeń ideowych Nowej Urbanistyki i dostrzegalne w stosunkowo nielicznych projektach prowadzonych według tej ideologii, można traktować jako wyznaczniki długofalowej tendencji?

W krótkim tekście trudno udzielić na te pytania odpowiedzi. Można jednak wskazać przynajmniej niektóre bardziej obiecujące kierunki ich poszu-

1-6 – Fragmenty Rheinauhafen (fot. Autor). Fot.: 1 i 4 – Widok na zespół wieżowców *Kranhaus* („Kranhaus PLUS”, „Kranhaus1” i „Pandion Vista”); fot. 2, 3, 5 6 – kadry ilustrujące klimaty miejsca

kiwania i obszar na którym te wysiłki powinny się spotkać. Kierunkami tymi są: teoria budowy formy urbanistycznej, badania nad formą architektoniczną i urbanistyczną w znaczących projektach miejskich oraz eksperymenty w zakresie innowacyjnych technik sterowania zmianami w przestrzeni urbanistycznej ze szczególnym uwzględnieniem estetycznych aspektów tych zmian. Idąc tym tokiem myślenia autor wybiera trzy wątki tematyczne licząc, że czytelnik znajdzie w nich inspiracje do własnych poszukiwań.

Pierwszy, natury teoretycznej, dotyczy interpretacji „źródeł ekspresji” i trybów, w jakich może się ona przejawiać w architekturze miasta jako rzeczywistości fizycznej, wirtualnej i w sferze polityk miejskich. Jak wskazuje użyty tu termin „architektura miasta”, wątek nazwany tu *źródłami i przejawami ekspresji w architekturze miasta* jest do pewnego stopnia próbą nawiązania do Aldo Rossiego, a sygnalizowane tu kwestie dotyczące ekspresji formy urbanistycznej mają swoją inspirację w jego teorii formy miejskiej traktowanej jako struktura, w której kluczową rolę odgrywa „indywidualność miejskich artefaktów” [3].

Wątek drugi dotyczy wielkoskalarnych projektów urbanistycznych, które charakteryzują się stosunkowo dużą siłą oddziaływania w skali ponadlokalnej – także pod względem kompozycyjnym – i które jednocześnie uznane są przez krytykę architektoniczną i urbanistyczną za wybitne przykłady dobrej praktyki [4]. Tu wybrano przykład projektu Rheinauhafen w Kolonii, który można traktować jako wyraz konsekwentnej i kulturalnie prowadzonej polityki, dzięki czemu dla architektów i urbanistów ten duży projekt rewitalizacji urbanistycznej stał się szansą artystycznej ekspresji, a dla Kolonii jeszcze jedną wizytówką i skutecznym narzędziem marketingu urbanistycznego. Wątek trzeci odnosi czytelnika do urbanistycznych gier symulacyjnych i ich związku z polityką urbanistyczną.

W stronę teorii

Refleksję teoretyczną proponuję rozpocząć od kilku prostych pytań: Co wyraża forma architektoniczno-urbanistyczna? Jakie mogą być źródła / intencje tej kategorii ekspresji? Jakie są szanse rozwoju instrumentarium urbanistycznego w takim kierunku, aby wyrażone w tytule zależności sprzyjały artystycznej ekspresji formy przestrzennej w obu tych skalach? Oczywiście pytania te można mnożyć, ale dla formułowanego tu problemu znaczenie najważniejsze ma pytanie, które Antonio Monestiroli stawia na początku swojego wykładu o sztuce budowania miasta. Pytanie to brzmi: *Czy możliwe jest dzisiaj pojmowanie miasta jako dzieła sztuki?* [5].

Już z tej niewielkiej porcji pytań widać, że interesujący nas problem wymaga bardziej skonkretyzowanego ujęcia. Szukając go w obszarze refleksji teoretycznej mamy do wyboru co najmniej dwa podejścia. Jedno, nawiązujące do tych teorii, które w procesie budowania formy urbanistycznej akcentują znaczenie koncentracji potencjału. W tym ujęciu siła ekspresji formy przestrzennej w skali urbanistycznej świadczy również o zdolności do uzyskania pewnego poziomu „masy krytycznej”, a więc wymaga koncentracji potencjału warunkującej odpowiednią skalę oddziaływania przedsięwzięcia na otoczenie. Stąd stosunkowo duże zainteresowanie współczesnej urbanistyki warunkami prowadzenia wielkoskalowych przedsięwzięć polityki miejskiej. Drugie, pozornie przeciwstawne podejście, skupia uwagę na tych aspektach procesu decyzyjnego, dzięki którym forma urbanistyczna jest różnorodna i zachowuje pewien poziom „jednorodności w różnorodności”, a odpowiadającą jej morfologię tkanki miejskiej możemy uznać jako „drobnoziarnistą”.

Na gruncie teorii estetycznych i historii urbanistyki formę urbanistyczną traktuje się również jako wyraz różnych potrzeb indywidualnych i ekspresję dynamiki procesu społecznego. W skali urbanistycznej czytelna i świadomie budowana forma architektoniczna jest

swoistym przejawem narracji wyrażającej: potrzebę zaznaczenia własnego prestiżu a nawet dominowania („formy silne” i zdecydowana, zazwyczaj osiowa kompozycja układu przestrzennego o stosunkowo prostej geometrii całego założenia), chęć naśladowania form uznanych jako symbol wysokiej pozycji, dążenie do przyciągnięcia uwagi względnie wyraz potrzeby „bycia razem” – co charakteryzuje formy urbanistyczne społeczności o mocno zaznaczonym instynkcie wspólnotowym (dotyczy to zwłaszcza społeczności w których wciąż czytelne są tradycje kultury protestanckiej).

Formę architektoniczno-urbanistyczną można również traktować jako metaforę wyrażającą przesłanie metafizyczne, co nadal stosuje się do układów urbanistycznych, w których architektura sakralna odgrywa ważną rolę w odbiorze sylwety miasta. Jednak te przypadki należą już do rzadkości, jako że w laicyzującej się Europie przestrzeń Sacrum jest coraz słabszym komponentem przestrzennej polityki miasta. Nie oznacza to bynajmniej, że interesujący nas problem ekspresji formy urbanistycznej znika z obszaru polityki miejskiej. Można by nawet zaryzykować tezę, że powoli stajemy się świadkami tendencji przeciwnej, a toczące się w coraz to ostrzejszym tonie dyskusje na temat lokalizacji meczetów i znaczenia ich formy w krajobrazie miasta europejskiego wskazują, że taka hipoteza nie jest pozbawiona racji.

W miastach europejskich odznaczających się wysoką kulturą urbanistyczną symbolika formy i poszukiwanie coraz to bardziej oryginalnych form ekspresji architektoniczno-urbanistycznej staje się coraz bardziej docenianym aspektem polityki urbanistycznej. Uwaga ta odnosi się zwłaszcza do miast, których władze świadome są współzależności pomiędzy konsekwentnym wdrażaniem ambitnej polityki architektonicznej a skutecznością strategii rozwoju miasta – zwłaszcza w obszarze, gdzie marketing terytorialny i projekty rewitalizacji spotykają się we

wspólnych programach i odpowiadających im wielokoprzestrzennych projektach inwestycyjnych.

Przykład z praktyki

Dobrym przykładem takiej sytuacji jest niemal świeżo ukończony projekt przebudowy i „ożywiania” terenów poportowych w Kolonii znany w literaturze przedmiotu pod nazwą *Rheinauhafen* (a w wersji ang.: *Rheinau harbour*), gdzie na długości ok. 2 km wzdłuż Renu, na obszarze ok. 15 hektarów, zrealizowano wieloużytkową strukturę urbanistyczną [6]. Jej dominantą jest będący na ukończeniu zespół trzech, niemal identycznych, wieżowców [7] „opatrzonych marketingową etykietką”: *Kranhaus* („Kranhaus PLUS”, „Kranhaus1” i „Pandion Vista”), co w jakimś stopniu ma się tłumaczyć alegorycznym nawiązaniem do formy portowych żurawi [8]. Ich dynamiczna i ekspresyjna forma bywa porównywana do słynnych „Wyglądaczy chmur” projektu El Lissitzkiego – należących do ikon radzieckiego konstrukttywizmu. Jednak w tym przypadku interpretacje dotyczące intencji, jakie przyświecały projektantom w ich poszukiwaniach oryginalnych środków wyrazu dla urbanistycznej formy i jej związków z ekspresją formy architektonicznej nabierają szczególnego znaczenia w kontekście polityki urbanistycznej, w jaką wpisuje się ten projekt. Przede wszystkim interesuje nas pytanie o znaczenie, jakie dla skuteczności tej polityki może mieć taki styl budowania formy, w którym decyzje artystyczne są dobrze „skonfigurowane” z ekonomiczną racjonalnością całego przedsięwzięcia.

Jednym z ważniejszych wątków dyskusji, jaka już od dłuższego czasu toczy się w kręgach ekspertów od europejskich polityk urbanistycznych jest problem skuteczności narzędzi rewitalizacji miasta. W dyskusji tej interesujący nas projekt wywołuje duże zainteresowanie i uzyskuje stosunkowo wysokie oceny. Niemal jednogłośnie – zarówno specjaliści od rynku nierucho-

mości jak i architekci, urbaniści oraz eksperci od zarządzania dużymi projektami inwestycji budowlanych podkreślają zalety tego projektu, a zwłaszcza związek, jaki w tym przypadku występuje pomiędzy walorami kompozycyjnymi architektury, atrakcyjnością całego założenia urbanistycznego a prawidłowymi decyzjami w sferze programowo-przestrzennej. Akcentuje się także rolę, jaką w tym przypadku odegrały pozytywne sprzężenia i osobliwa współzależność synergiczna, pomiędzy projektem urbanistycznym *Rheinauhafen* a krajobrazem miejskim i środowiskiem kolońskiego biznesu. W tym przypadku można mówić o twórczej interpretacji kontekstu i klimatu miejsca. Całość urbanistycznego założenia wpisuje się kulturalnie w krajobraz miejski Kolonii. Wieże „Domów – Żurawi” wprowadzają do niego nowe wartości. Nie szkodzą zabytkowej sylwecie, w której nadal dominuje bryła katedry, a nowe akcenty można nawet interpretować jako swoisty dialog form. W rzucie, kompozycję tej wieloprzestrzennej struktury tworzy linearny układ dwóch pasm zabudowy rozciągających się równolegle do nadreńskiej promenady na długości ok. 1.5 km. Od północy ciągi budynków zamyka Muzeum Czekolady, a od południa atrakcyjne sąsiedztwo tworzy zespół biurowy COO (Cologne Oval Offices am Gustav Heinemann Ufer) [9].

Rheinauhafen zasługuje na uwagę jako przypadek, w którym idea architektoniczno-urbanistyczna wybrana drogą konkursu [10] niemal idealnie wkomponowała się w twórczy klimat kolońskiego środowiska przedsiębiorczości. Warto w tym miejscu przypomnieć, że jest to środowisko mocno związane z „kreatywnymi sektorami gospodarki” (media, „przemysły artystyczne”, mocny i zróżnicowany sektor kultury). Być może właśnie ta cecha środowiska miejskiego Kolonii zadecydowała o sukcesie projektu. Klimat intelektualny kolońskiego środowiska kultury, stosunkowo dobre powiązania kooperacyjne pomiędzy firmami reprezentującymi „przemysł kreatywny”

i ich związki z kręgami władzy okazały się sprzyjające dla rozwoju tej koncepcji urbanistycznej [11]. W takim środowisku można było skojarzyć w sposób innowacyjny ekspresję formy architektonicznej z warstwą programowo-przestrzenną. Dzięki temu już dzisiaj można powiedzieć, że projekt ten zalicza się do grupy przedsięwzięć metropolitalnych decydujących o skuteczności strategii rewitalizacji miasta. W tym przypadku jest to strategia, w której twórcze traktowanie szeroko rozumianej przestrzeni kultury ogrywa rolę decydującą.

Forma urbanistyczna a symulacje decyzji

Innym sposobem podejścia do interesującego nas problemu jest poszukiwanie narzędzi urbanistycznych, które będą w większym stopniu uwzględniać znaczenie wzajemnego oddziaływania różnorodnych strategii podmiotów budujących formę architektoniczno-urbanistyczną. To prowadzi nas do pytania o możliwości aplikacyjne urbanistycznych gier symulacyjnych dla wyjaśniania tego procesu decyzyjnego, a zwłaszcza tych jego zawiłości, które wynikają z trudnych do sparametryzowania aspektów estetycznych. Można to ująć jako problem z kręgu: forma architektoniczno-urbanistyczna a gry symulacyjne i polityki urbanistyczne.

Wyobraźmy sobie, że mamy zaprojektować grę. Jej gracze będą starali się naśladować budowanie miast uwzględniając kompozycyjne aspekty tego procesu. Układając na odpowiednio przygotowanych planszach „klocki” imitujące formy budynków będą kierować się własnymi strategiami budowania architektonicznej ekspresji, a także regułami zaprojektowanymi odpowiednio dla danej gry, ale z odniesieniem do pewnych realiów, jakie stwarza powszechnie stosowane instrumentarium urbanistyczne. Sytuacja ta, porównywalna do strategicznych gier planszowych typu „Monopoly” i wielu innych gier komputerowych, różni jednak się od nich tym, że w naszym przypadku

interesować nas będą przede wszystkim aspekty gry dotyczące formy architektonicznej a ściślej: urbanistyczne konsekwencje indywidualnych strategii budowania formy architektonicznej (A→U) i architektoniczne implikacje strategii i polityk urbanistycznych (U→A). Zakładamy, że oba rodzaje tych zależności dają się również przypisać ważniejszym typom instrumentów współczesnej urbanistyki. Gra powinna być, „wieloplanszowa”, co oznacza, że podobnie jak we współczesnej zglobalizowanej gospodarce gracze podejmują decyzje biorąc pod uwagę sytuacje na wielu planszach symbolizujących różne typy miast.

W dobie symulacji komputerowych takie sformułowanie ambitnego skądinąd przedsięwzięcia może wydawać się nieco archaiczne. Przecież rozwinięty rynek rozpowszechnionych w sieci gier komputerowych dysponuje bogatą ofertą, dzięki czemu rozwiązanie tego zadania może przybrać bardziej atrakcyjną formę. Urbanistyczne gry komputerowe okazują się pomocne w zrozumieniu skomplikowanych strategii inwestorów i miejskich instytucji zaangażowanych w zdobywanie rynków i terytoriów, gromadzenie kapitału, osiąganie przewagi konkurencyjnej i tym

podobne przejawy procesów inwestycyjnych związanych z budowa miasta.

Równie bogaty jest zestaw modeli matematycznych za pomocą, których urbanistyka od lat próbuje wyjaśniać prawa rządzące rozwojem miasta. Narzędzia te, aczkolwiek niezbędne w rozwiązywaniu złożonych problemów inżynierskich – zwłaszcza związanych z projektowaniem systemów transportu miejskiego, a także podejmowania strategicznych decyzji lokalizacyjnych – ograniczają się do mierzalnych aspektów zmian w zagospodarowaniu przestrzennym miasta, wymagają bardzo rozbudowanych baz danych i zazwyczaj pomijają zagadnienia estetyczne.

Może się jednak okazać, że właśnie w takim nieco anachronicznym sformułowaniu naszego zadania odnajdziemy pewne zalety, zwłaszcza jeśli tą metodą chcemy określić pole możliwych strategii budowania formy urbanistycznej i podjąć próbę wyjaśnienia niektórych mechanizmów sprawiających, że w zderzeniu odmiennych strategii uczestników gry o przestrzeń miejską w różnych sytuacjach strategicznych mogą pojawić się podobne rezultaty.

PRZYPISY

[1] Por.: T. Markowski, *Zarządzanie rozwojem miast*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 1999; s. 248; rozdz. 3. Elementy ekonomiki miasta, 3.2. Elementy teorii efektów zewnętrznych; s. 59–83.

[2] D. Kozłowski, *Czego nie mógł przewidzieć Witruwiusz? Albo – Przypadek harfy Orfeusza*, [w:] D. Kozłowski i M. Misiągiewicz (pod redakcją), *Definiowanie przestrzeni architektonicznej. Teoria Witruwiusza we współczesnym kontekście*. Czasopismo Techniczne, 1 – A/2009, Zeszyt 7, ss. 68–75; cytata ze s. 72.

[3] A. Rossi, *The Architecture of The City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, and London England, Por.: Chapter 1: *The Structure of Urban Artifacts*, s. 29–62,

a zwłaszcza sekcje: *The Individuality of Urban Artifacts* oraz: *The Urban Artifact as Work of Art*.

[4] Niektóre zagadnienia dotyczące problemów budowania formy architektoniczno-urbanistycznej w kontekście polityk rewitalizacji miast i marketingu urbanistycznego przedstawiłem – między innymi w następujących publikacjach: Z. K. Zuziak, *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej*, Zeszyty Naukowe Politechniki Krakowskiej, Monografia 236, Kraków, 1998, Z. K. Zuziak, *O tożsamości urbanistyki*, Politechnika Krakowska, Kraków, 2008; Z. Zuziak, *Planning and designing for sustainable development of a historic city. The case of Krakow*, [in:] Environment, protection, engineering; 1/2006; Wrocław 2006; p. 27–35.

[5] Por.: A. Monestiroli, *Tryglif i metopa. Dziesięć wykładów o architekturze*, Wyd. Politechnika Krakowska, im. Tadeusza Kościuszki, Kraków, 2009., Wykład 5, Sztuka budowania miasta, s. 63–73.

[6] Całość liczy ok. 250 000 m² pow. Użytkowej. Stosunkowo szczegółowe omówienie tego projektu rewitalizacji pod kątem programu użytkowego znajdzie czytelnik w artykule Piotra Celewicza pt.: *Nowe przestrzenie dla środowiska mieszkaniowego w Kolonii*, Czasopismo Techniczne, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków, z 3-A/ 2007; s. 23–30. Por. także źródła internetowe: i inne źródła podane na końcu tego artykułu ZZ.

[7] Każdy z nich liczy 60 m wysokości a w rzucie: 70m x 34m.

[8] W języku niemieckim *der Kran* oznacza: dźwig, żuraw, suwnica.

[9] Por.: http://www.cologne-oval-offices.com/film/coo_richtfest.html (stan z dn. 24.09. 2010)

[10] Jego laureatem został działający wówczas w Hamburgu architekt Hadi Teherani.

[11] Por. także: Ch. Kruse, *Mapping Hybrid Value-Added Landscapes. A Relational Landscape of Zurich's Creative Industries*, [w:] A. Thierstein, A. Förster (Eds.), *The Image and the Region – Making Mega City Regions Visible*, Lars Müller Publishers, Baden, Switzerland, 2008.

BIBLIOGRAFIA

Kozłowski D., *Czego nie mógł przewidzieć Witruwiusz? Albo – Przypadek harfy Orfeusza*, [w:] Kozłowski D. i Misiągiewicz M. (pod red.) *Definiowanie przestrzeni architektonicznej. Teoria Witruwiusza we współczesnym kontekście*. Czasopismo Techniczne, 1 – A/2009, Zeszyt 7, s. 68–75.

Monestiroli A., *Tryglif i metopa. Dziesięć wykładów o architekturze*. Wyd. Politechnika Krakowska, im. Tadeusza Kościuszki, Kraków, 2009.

Rossi A., *The Architecture of The City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, and London England.

Thierstein A., Förster A. (Eds.), *The Image and the Region – Making Mega City Regions Visible*, Lars Müller Publishers, Baden, Switzerland, 2008.

Zuziak Z. K., *O tożsamości urbanistyki*, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Kraków, 2008.

http://www.biblos.pk.edu.pl/bc.../CelewiczP_NowePrzestrzenie.pdf (stan z dn. 24.09. 2010)

http://bryla.gazetadom.pl/bryla/1,85302,7582948,Kranhaus_czyli_wygladzacz_chmur_z_Kolonii.html (stan z dn. 24.09. 2010)

<http://www.cnbcmagazine.com/story/rheinauhafen-cologne/1158/1/> (stan z dn. 24.09. 2010)

<http://www.coo.de> (stan z dn. 24.09. 2010)

http://www.cologne-oval-offices.com/film/coo_richtfest.html (stan z dn. 24.09. 2010)

http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Cologne_Oval_Offices (stan z dn. 24.09. 2010)

<http://www.goethe.de/kue/arc/zds/en3937248.htm> (stan z dn. 24.09. 2010)

http://www.insight-cologne.com/media/raw/insight_cologne_folder_english.pdf (stan z dn. 24.09. 2010)

<http://www.koelntourismus.de> (stan z dn. 24.09. 2010)

Zbigniew K. Zuziak*

FROM ARCHITECTURE TO URBANISM AND FROM URBANISM TO ARCHITECTURE

The author of this paper asks questions about the sources, modes and chances of artistic expression while building urban form in the context of research on present good practice in the revitalization of the European metropolis and city marketing. He confronts these observations with questions about the applicability of simulation games to explain decision-making process leading to the creation of urban form.

Keywords: architectonic and urban form, large scale urban development project, simulation games in urbanism, urban revitalization

The problem of expressing form in urbanism

Treatises on the art of building cities emphasize the impact of a strong architectonic form on an urban structure. We may look at this dependence as a “decision-making path” which I conventionally call “from architecture to urbanism” herein which means that we are interested in how “strong architectonic decisions” build an urban form.

However, following the same path in the opposite direction: “from urbanism to architecture” is also significant in the relations between architecture and urbanism. It means that building an architectonic form allows for – or actually: should allow for – a rich collection of factors concerning changes in the structure of a city in accordance with the principles of urbanism. The real problem is that these principles have been blurred and impoverished in today’s urbanism. In practice, more and more often, they are excessively reduced to procedural aspects and economic factors usually adjusted to the slogans of the liberal ideology.

Only repeated and creative struggling to and fro along “the road between architecture and urbanism”,

which is full of traps, brings us nearer a situation where urbanism assumes the features of “the art of building cities”, while urban designing and planning mean planning and designing the architecture of a city. This opinion could be transferred on the ground of the theory of building an urban form in the shape of two statements which express a certain type of feedback. The former refers to the impact of architecture on urbanism: *The quality of an architectural form ranks among those factors which have the strongest impact on the aesthetic values of an urban space.* The latter, concerning the significance of urbanism in interpreting an architectural form, is perhaps less obvious although by no means insightful: *Only in the context of urban issues does interpreting the expression of an architectural form “discover” values added which give a deeper meaning to architecture.*

These mutual relations open a space for dialogue between the autonomous forms of architectural objects and the formal determinants and structural references which are waiting for interpretation in a conventionally defined context. This feedback can be analyzed

* Zbigniew K. Zuziak, Prof. D.Sc. Ph.D. Arch., Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, Institute of City and Regional Design.

from the perspective of various aspects of building an architectonic and urban form. We are mainly interested in *the problem of expression* formulated as *the conditions and interrelations which make a collection of architectonic media used in a given urban design capable of gaining an aesthetic effect readable in an urban layout, in a scale going far beyond the range of a given design*. In other words, we are interested in those title categories and interrelations which create “artistic externality in urbanistic scale”. This term may be treated as an expression of an analogy to the economic as well as urban problem of external effects. Such an attitude is supported by the fact that the notion of externality [1] transplanted onto the ground of urbanism, related to the term *external benefits*, ranks among the fundamental concepts explaining the mechanisms of changes in the quality of an urban environment and the regulation of these changes in the context of the idea of justice – also with respect to the theory of sustainable development.

Expression is a notion which may be helpful in ruminations on construction and the comprehension of compositional interrelations between an architectural form and an urban form. It happened so when the relations between architecture and urbanism were governed by the classical rules of composition. To a certain extent, this state could be observed in modernist times. These rules require a subject – a subjective pattern, actually – with strong potential of power, material means, knowledge, culture and talent. The history of architecture and urbanism indicates that such a pattern was formed on the line: an open-minded patron – a talented designer. In European cities under modernism, a similar pattern was formed owing to a strong and socializing state policy which created suitable circumstances of action for the then “titans of architecture and urbanism”.

What is it like today when the conditions of designing are dominated by a tough market game,

excessive individualism, hunger for originality at any cost and aggressive emphasis on an individual’s position? To make matters worse, the position of the public authorities with respect to a private investor is becoming weaker and weaker, while architectonic culture is being degraded under a flood of mediocrity or extravagance which violates good taste more and more often. This degradation especially concerns a kind of *commercial architecture* described by Dariusz Kozłowski: *The main feature of such architectonic things is pandering to unprepared recipients; perhaps the expression of an architect’s preferences, too*. Referring to the myth of Orpheus, he adds sarcastically and regretfully, *Dogs from hell do not want to take care of architects who willingly deal with commercial architecture* [2].

Can we still speak of urbanism as the art of shaping spaces in the scale of an urban layout under such circumstances? Can single successful or even outstanding architectural implementations be treated as solutions which stand a chance of having a positive impact on the quality of urban spaces in a larger scale? Can we treat compositional principles expressed in some classicizing postulates of the ideological assumptions of New Urbanism and perceivable in relatively scarce designs in accordance with this ideology as the determinants of a long-term tendency?

It is difficult to answer these questions in such a short paper. However, we may at least show some promising directions of search and a meeting area for the efforts: the theory of building an urban form, research on an architectonic and urban form in significant urban designs and experiments in the field of innovative techniques of steering changes in an urban space with special emphasis on the aesthetic aspects of the changes. Following this train of thinking, the author chooses three thematic threads hoping that the reader finds some inspirations for his own quest.

1–6 – Fragments of Rheinauhafen (photo by Author). Pic. 1 and 4 – View of the complex of high-risers Kranhaus (“Kranhaus PLUS”, “Kranhaus1” and “Pandion Vista”); Pic. 2, 3, 5, 6 – snapshots illustrating the climates of the place

The first thread of theoretic nature concerns an interpretation of “the sources of expression” and modes of its appearance in the architecture of a city as physical reality, virtual reality and in the sphere of urban policies. As the applied term “the architecture of a city” indicates, the thread called *the sources and manifestations of expression in the architecture of a city* herein is an attempt to refer to Aldo Rossi, while the signalled questions concerning the expression of an urban form seek their inspiration in his theory of an urban form treated as a structure with the key role of “the individuality of urban artifacts” [3].

The second thread concerns large-scale urban designs, characterized by a relatively powerful impact in an overall scale from the compositional point of view, too, acknowledged as outstanding examples of good practice by architectural and urban critics [4]. The example of the design of Rheinauhafen in Cologne was chosen here – it can be treated as an expression of a consistent and cultural policy, that is why this large design became a chance of artistic expression for its architects and urban planners as well as another landmark and an effective tool of urban marketing for the city. The third thread refers the reader to urban simulation games and their relationship with an urban policy.

Towards theory

I suggest commencing our theoretical reflection with a few simple questions: What does an architectonic and urban form express? What may be the sources/intentions of this category of expression? What are the chances of the development of urban instruments so that the title interrelations are conducive to the artistic expression of a spatial form in both scales? Of course, we could go on like this but Antonio Monestirolí's question is of greatest importance for the problem. He formulated it at the beginning of his lecture on the art of building a city: “Is it possible to comprehend a city as a work of art today?” [5].

This small portion of questions shows that the problem requires a more specific depiction. Looking for it in the area of theoretical reflection, we can choose from at least two approaches. One refers to theories which emphasize the meaning of the concentration of potential in the process of building an urban form. Here, the power of the expression of a spatial form in an urban scale also proves an ability to reach a certain level of “critical mass”, so it needs to concentrate potential which conditions a proper scale of the impact of an enterprise on the surroundings. Hence contemporary urbanism's relatively high interest in the circumstances of large-scale enterprises in an urban policy. The other – seemingly contrary – approach focuses our attention on those aspects of a decision-making process which make an urban form diverse and preserving a certain level of “uniformity in diversity”. We may call the corresponding morphology of the urban tissue “fine-grained”.

On the ground of aesthetic theories and the history of urbanism, an urban form is also treated as the expression of various individual needs and the dynamics of a social process. In an urban scale, a readable and consciously constructed architectonic form is a manifestation of a narration which expresses: a need for emphasis on one's prestige or even domination (“strong forms” and a determined, usually axial composition of a spatial layout with relatively simple geometry of the entire layout), will to imitate forms recognized as a symbol of a high position, pursuit of people's attention, an explicit need for “being together” which characterizes the urban forms of a group with a strong community instinct (it especially concerns communities where the traditions of the Protestant culture are still pronounced).

An architectonic and urban form may also be treated as a metaphor expressing a metaphysical message which still applies to urban layouts where sacral architecture plays an important role in the re-

ception of the city silhouette. However, such cases are rare today because the space of The Sacred is a weakening component of the spatial policy of a city in more and more secularized Europe. It does not mean, though, that the problem of the expression of an urban form is disappearing from the area of a municipal policy. We can even venture a thesis that we are slowly becoming witnesses of an opposite tendency, while sharp discussions on the location of mosques and the meaning of their forms in the landscape of a European city indicate that such a hypothesis is quite sensible.

In European cities characterized by high urban culture, the symbolism of a body and a search for more and more original forms of architectonic and urban expression is becoming a more and more appreciated aspect of an urban policy. This remark especially refers to cities whose authorities are aware of interrelations between the consistent introduction of an ambitious architectural policy and the effectiveness of the strategies of the development of a city, especially in areas where territorial marketing and revitalizing designs meet in common programmes and corresponding large-space investment projects.

A practical example

The freshly finished design of rebuilding and “reviving” former port areas in Cologne, known in subject literature as *Rheinauhafen (Rhine harbour)* where a multipurpose urban structure was implemented about 2 km along the Rhine on the area of around 15 hectares, makes a good example of such a situation [6]. Its dominant feature is a complex of three almost identical high-risers [7] “with a marketing etiquette”: *Kranhaus* (“Kranhaus PLUS”, “Kranhaus1” and “Pandion Vista”) which is somehow explained by an allegoric reference to the form of the harbour cranes [8]. Their dynamic and expressive form is sometimes compared to the famous “Sky smoothers”, designed

by El Lissitzki, ranking among the icons of Soviet constructivism. In this case, however, interpretations concerning the intentions which guided the designers in their pursuit of some original media for an urban form and its relationships with the expression of an architectonic form take on a special meaning in the context of an urban policy. First and foremost, we are interested in the question of the significance of a style of building a form for the effectiveness of this policy. Artistic decisions are well “configured” with the economic rationality of the entire enterprise.

One of the most important problems in a discussion conducted by experts on European urban policies is the effectiveness of tools for revitalizing a city. The German design arouses a vested interest and receives relatively high assessments. Nearly unanimously, specialists in the real property market, architects, urban planners and experts on the management of large projects in constructional investments emphasize its advantages, especially a relationship between the values of its architectural composition, the attractiveness of the entire urban layout and right decisions in the programmatic and spatial sphere. Emphasis is also put on the role of positive interlocks and a peculiar synergic interrelation between the urban design of *Rheinauhafen* and Cologne’s urban landscape and business community. In this case, we may speak of a creative interpretation of the context and climate of the place. The whole urban layout is culturally adjusted to the urban landscape of Cologne. The towers of the “Crane Houses” introduce some new values. They do not harm the historic silhouette still dominated by a cathedral, while the new accents can even be interpreted as a dialogue of forms. In projection, the composition of this large-space structure is formed by a linear layout of two belts of buildings extending parallel with the Rhine promenade for about 1.5 km. From the north, the rows of buildings are closed by the Chocolate

Museum; from the south, the complex of offices COO (Cologne Oval Offices am Gustav Heinemann Ufer) [9] makes an attractive neighbourhood.

Rheinauhafen is worthy of notice as a case where an architectonic and urban idea, selected in a competition [10], was almost ideally adjusted to the creative climate of Cologne's business community. Let me remind you that it is strongly related to "the creative sectors of economy" (the media, "artistic industries", the strong and diverse sector of culture). Perhaps this very feature of the urban environment of Cologne determined the success of the design. The intellectual climate of Cologne's cultural community, relatively good cooperative bonds between companies representing "creative industry" and their relationships with the authorities turned out to be conducive to the development of this urban concept [11]. In such an environment, the expression of an architectonic form could be associated with the programmatic and spatial layer in an innovative manner. Now we can say that this design belongs to a group of metropolitan undertakings which determine the effectiveness of the city's strategies of revitalization where creative treatment of broadly understood culture plays the decisive role.

Urban form and simulated decisions

Another way of approaching this problem is a search for urban tools which will allow for the significance of a mutual impact between diverse strategies of subjects which build an architectonic and urban form. This leads us to the question of the applicability of urban simulation games for the explanation of this decision-making process, especially its intricacies resulting from aesthetic aspects whose parameters are vague. It can be presented as a problem of confrontation: an architectonic and urban form versus simulation games and urban policies.

Let us imagine that we are told to design a game. The players will be trying to imitate the construction

of cities taking the compositional aspects of this process into consideration. Putting "blocks" imitating the forms of buildings onto special boards, they will be guided by their own strategies of building architectonic expression as well as by the rules suitably designed for a given game but with reference to a certain reality created by generally applied urban instruments. However, this situation, comparable to "Monopoly"-type strategic games and many computer games, is different from them as we will be mostly interested in the aspects concerning an architectonic form; to be more precise – the urban consequences of individual strategies of building an architectonic form (A→U) and the architectonic implications of urban strategies and policies (U→A). We assume that both kinds of dependences can be also attributed to more important types of the instruments of contemporary urbanism. The game should take place on many boards which means that – similarly to contemporary global economy – the players take decisions observing the situation on all the boards that symbolize various types of cities.

In the era of computer simulations, such a formulation of an ambitious enterprise may seem rather archaic. The developed market of popular Internet games has got a rich offer, therefore the solution of this assignment may take on a more attractive form. Urban-planning computer games prove helpful for the comprehension of complicated strategies from investors and municipal institutions involved in conquering markets, territories, capital, competitive advantage and similar manifestations of investment processes related to the construction of a city.

A set of mathematical models, which urbanism has been using to explain the laws governing the development of a city for years, is equally rich. These tools – necessary in solving complicated engineering problems, especially related to the design of urban transport systems as well as strategic locative deci-

sions – are limited to some measurable aspects of changes in the spatial development of a city. They require very extended data bases and usually omit aesthetic issues.

However, it may turn out that we will find certain advantages in such a slightly anachronistic formula-

tion of our assignment, especially if we want to define the field of possible strategies of building an urban form with this method and attempt to explain some mechanisms producing similar results in a clash of different strategies applied by the participants in this game for an urban space in various situations.

ENDNOTES

[1] Cf.: T. Markowski, *Zarządzanie rozwojem miast*, PWN, Warsaw, 1999, p. 248; Ch. 3. *Elementy ekonomiki miasta*, 3.2. *Elementy teorii efektów zewnętrznych*, pp. 59–83.

[2] D. Kozłowski, *Czego nie mógł przewidzieć Witruwiusz? Albo – Przypadek harfy Orfeusza*, [in:] D. Kozłowski and M. Misiągiewicz (eds) *Definiowanie przestrzeni architektonicznej. Teoria Witruwiusza we współczesnym kontekście*, Czasopismo Techniczne, 1-A/2009, Issue 7, pp. 68–75, quote p. 72.

[3] A. Rossi, *The Architecture of The City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, and London England. Cf.: Chapter 1. *The Structure of Urban Artifacts*, pp. 29–62, especially sections: *The Individuality of Urban Artifacts* and *The Urban Artifacts as Work of Art*.

[4] I presented some issues concerning the problems of building an urban and architectural form in the context of policies of revitalizing cities and urban marketing in the following publications: Z. K. Zuziak, *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej*, Zeszyty Naukowe, Cracow University of Technology, Monograph 236, Kraków, 1998; Z. K. Zuziak, *O tożsamości urbanistyki*, Cracow University of Technology, Kraków, 2008; Z. K. Zuziak, *Planning and designing for sustainable development of a historic city. The case of Krakow*, [in:] Environment, protection, engineering, 1/2006, Wrocław 2006, pp. 27–35.

[5] Cf.: A. Monestiroli, *Tryglif i metopa. Dziesięć wykładów o architekturze*, Tadeusz Kościuszko Cracow University of Technology Press, Kraków, 2009, Lecture 5, *Sztuka budowania miasta*, p. 63–73.

[6] The whole covers c. 250,000 m² of usable area. A relatively detailed description of this revitalizing design from the perspective of a utilitarian programme can be found in Piotr Celewicz's article entitled *Nowe przestrzenie dla środowiska mieszkaniowego w Kolonii*, Czasopismo Techniczne, Cracow University of Technology Press, Kraków, 1. 3-A/2007, p. 23–30. Cf. also the list of Internet and other sources at the end of this article.

[7] Each of them is 60 m tall; in projection: 70 m x 34 m.

[8] The German word *der kran* means: crane, gantry.

[9] Cf.: http://www.cologne-oval-offices.com/film/coo_richfest.html (of 24 September 2010).

[10] Its laureate was architect Hadi Teherani who worked in Hamburg at that time.

[11] Cf. also: Ch. Kruse, *Mapping Hybrid Value-Added Landscapes. A Rational Landscape of Zurich's Creative Industries*, [in:] A. Thierstein, A. Förster (Eds.), *The Image and the Region – Making Mega City Regions Visible*, Lars Müller Publishers, Baden, Switzerland, 2008.

BIBLIOGRAPHY

- Kozłowski D., *Czego nie mógł przewidzieć Witruwiusz? Albo – Przypadek harfy Orfeusza*, [in:] Kozłowski D. i Misiągiewicz M. (Eds.) *Definiowanie przestrzeni architektonicznej. Teoria Witruwiusza we współczesnym kontekście*. Czasopismo Techniczne, 1 – A/2009, Issue 7, pp. 68–75.
- Monestiroli A., *Tryglif i metopa. Dziesięć wykładów o architekturze*. Tadeusz Kościuszko Cracow University of Technology Press, Kraków, 2009.
- Rossi A., *The Architecture of The City*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, and London England.
- Thierstein A., Förster A. (Eds.), *The Image and the Region – Making Mega City Regions Visible*, Lars Müller Publishers, Baden, Switzerland, 2008.
- Zuziak Z. K., *O tożsamości urbanistyki*, Tadeusz Kościuszko Cracow University of Technology, Kraków, 2008.
- http://www.biblos.pk.edu.pl/bc.../CelewiczP_NowePrzestrzenie.pdf (of 24 September 2010)
- http://bryla.gazetadom.pl/bryla/1,85302,7582948,Kranhaus__czyli_wygladzacz_chmur_z_Kolonii.html (of 24 September 2010)
- <http://www.cnbcmagazine.com/story/rheinauhafen-cologne/1158/1/> (of 24 September 2010)
- <http://www.coo.de> (of 24 September 2010)
- http://www.cologne-oval-offices.com/film/coo_richtfest.html (of 24 September 2010)
- http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Cologne_Oval_Offices (of 24 September 2010)
- <http://www.goethe.de/kue/arc/zds/en3937248.htm> (of 24 September 2010)
- http://www.insight-cologne.com/media/raw/insight_cologne_folder_english.pdf (of 24 September 2010)
- <http://www.koelntourismus.de> (of 24 September 2010)